



Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 75 (2024), 59-74.

Geliş/Received: 16.09.2024

Kabul/Accepted: 17.10.2024

DOI: 10.46955/ankuayd.1551330

(Araştırma Makalesi/Research Article)

## “BÜYÜK BRİTANYA’NIN BOĞAZINI KESMEK”<sup>1</sup>: SOVYETLERİN 1945’TE TÜRKİYE’DEN TALEPLERİ VE İNGİLİZ KAMUOYUNUN TEPKİSİ

### “CUTTING THE THROAT OF THE BRITAIN”: SOVIET DEMANDS FROM TURKEY IN 1945 AND BRITISH REACTION

BAHAR İZMİR\*

#### ÖZ

ABD ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği iki kutuplu uluslararası sistemde, Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı tehditlerine karşı Batı ile daha yakın ilişkiler kurma yolunu benimsemiştir. 1945 yılı, bu bağlamda, Türkiye'nin Batı'ya yönelmesinde ve Sovyet tehdidine karşı aldığı tutumda önemli bir dönemeç olmuştur. Özellikle bu yıl, hem Türk-Sovyet ilişkilerinin geleceği hem de Türk-İngiliz ittifakının temellerinin atılmasında kritik bir rol oynamış, Türkiye'nin Batı'da konumlanmasının önünü açmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'nin 1925 yılındaki Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı tanımadığını açıklaması ve Boğazlardan üs ile Kars ve Ardahan'ı talep etmesi Türk-Sovyet ilişkilerinin bundan sonraki kaderini belirlemiştir. Nitekim sonraki yılların Türk dış politikasının Sovyet karşıtlığı ve Batı yanlısı olma şeklindeki genel kabulleri bu krizle birlikte olgunlaşmıştır. Sovyetler Birliği, ABD ve Türkiye'nin yanı sıra İngiltere bu olayda önemli bir aktör olarak öne çıkmıştır. Gerek bölgedeki ekonomik çıkarları gerekse de kolonyal çıkarları doğrultusunda, Türkiye'nin Sovyet nüfuzuna girme ihtimali İngiltere'yi paniğe sevk etmiştir. Bu makale, söz konusu süreçte İngiliz Hükümeti'nin ve basınının tepkisini ortaya koymayı, konuyu İngiliz penceresinden ele almayı amaçlamıştır. Nitekim bu çalışma, İngiliz kamuoyunun Türkiye'nin yaşadığı bu ciddi tehdit karşısındaki tepkisini, İngiliz parlamento tutanakları, gazeteleri ve arşiv belgeleri yoluyla anlama ve konuya yeni bir perspektif sunma iddiası taşımaktadır. Kamuoyunu anlamak için, makalede İngiliz belgeleri, parlamento tutanakları, Moskova ve Ankara'daki büyükelçilerin raporları, İngiliz kolonyal çıkarlarını savunan ana akım gazetelerin yanı sıra birçok yerel gazete kullanılmış, bu sayede İngiliz yetkililerin Türkiye'ye dair tasavvurunun ne olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Anti-komünizm, İngiltere, İngiliz Basını, Kamuoyu, Sovyetler Birliği, Sovyet Nüfuzu, Türk-İngiliz İttifaki.

#### ABSTRACT

In the bipolar international system dominated by the United States and the Soviet Union, Turkey was aligned with the West in response to the expansionist Soviet Union. The year 1945 marked a significant turning point in Turkey's orientation towards the West and its stance against the Soviet threat. This year was instrumental not only in shaping the future of Turkish-Soviet relations but also in establishing the foundations of the Turkish-British alliance, thereby facilitating Turkey's integration into the West. Following World War II, the Soviet Union's declaration of non-recognition of the 1925 Treaty of Friendship and Non-Aggression, coupled with its demands for military bases in the Straits and territorial claims on Kars and Ardahan, constituted a decisive moment for Turkish-Soviet relations. Indeed, the subsequent years saw the crystallization of Turkey's foreign policy orientations as being characterized by anti-Soviet sentiment and pro-Western alignment, a development that emerged in response to this crisis. As regards, the United Kingdom, along with the United States and Turkey, emerged as a significant actor. The potential for Soviet influence over Turkey alarmed Britain, driven by both regional economic interests and colonial concerns. This article aims to examine the reactions of the British Government and the press to this situation, providing an analysis from the British perspective. By exploring British parliamentary records, newspapers, and archival documents, this study seeks to offer insights into the British public's response to Turkey's perceived threats and provide a new perspective on the issue. To this end, the article utilizes British governmental documents, parliamentary debates, reports from ambassadors in Moscow and Ankara, as well as a range of newspapers, including the mainstream *Times* and various local publications, to assess the British officials' views on Turkey.

**Keywords:** Anti-Communism, Britain, British Press, Public Opinion, Soviet Union, Soviet Influence, Turkish-British Alliance.

<sup>1</sup> Bu ifade ilk kez dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı (1945-1951) Ernest Bevin tarafından kullanılmış, İngiliz basınında da bu söze sıklıkla referans verilmiştir. Bakınız: Soviet Seek to Prevent Britain Backing Turkey”, *Lancashire Evening Post*, 3 Ocak 1946, s.1.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, bizmir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6752-0786.

## Extended Abstract

One of the most significant turning points in Turkish foreign policy was the Soviet Union's demands for military bases in the Turkish Straits and territory in Eastern Anatolia in 1945. These demands accelerated Turkey's integration into the Western Bloc within the context of a bipolar world order. The response to these demands was not limited to Turkey; they also provoked reactions from Western Bloc countries, particularly the United Kingdom.

The Soviet-Turkish tension began with the Molotov-Sarper meeting in March 1945, where the Soviets articulated their demands for bases and territory. This tension continued as the Soviets persisted in their claims. Until the crisis was resolved in October 1946, Turkey sought Western support in response to these demands. Although Turkey appeared pro-Western during the Cold War, the foundations of its alliance with the West were laid in the aftermath of this crisis. This period was characterized by Turkey's uncertainty regarding Western support and its concerns about the "Soviet threat" which also resonated in the British public discourse.

While there have been extensive analytical studies on Soviet territorial demands and their consequences, no research has yet been published examining the perspective of the United Kingdom, a key indirect actor in this crisis. During the period from March 1945, when the Soviets made their claims, to October 1946, Turkey awaited Western support anxiously, intending to mitigate the crisis with this backing. However, the priorities of the British and American public regarding Turkey remain unclear. It is evident that analyzing such issues, which have continued relevance and have shaped foreign policy, requires a comparative examination of archival sources and press materials from all countries involved.

In this context, prominent publications have explored Turkish-British and Turkish-Soviet relations, and the crisis has been examined in detail through American sources, yet the British perspective was not evaluated by now. This article aims to reinterpret the crisis by considering the British response and providing a new perspective based on British sources. Although it is often assumed that the UK would support Turkey in alignment with its own interests in the context of the Turkish-British Alliance, the main concerns of the British public and their motivations have not been thoroughly addressed. Therefore, this article examines the British public's reactions to Soviet demands in detail and attempts to interpret these reactions in light of the period's fundamental dynamics. The term "British public opinion" refers to parliamentary records, British press comments, and correspondence among British officials during this era.

The responses of Turkey to Soviet demands and the role of the UK in this process offer a different perspective on understanding the international dynamics and strategic relationships of the time. Moreover, it is important to note that there are two fundamental theses regarding the "crisis" resulting from the Soviet demands for territory and military bases in Turkey. The first thesis posits that Soviet imperialist policies posed a significant threat to Turkey's territorial integrity and independence, justifying Turkey's strong reaction and its alignment with the Western Bloc. The second thesis suggests that the "Soviet threat" was intentionally exaggerated by Turkey to guarantee and expedite its accession to the Western Bloc, which it sought to join. Because it exceeds the scope of this article to produce arguments supporting either of these theses, the main objective is to contribute to the literature by documenting the British public's views on the Turkish-Soviet crisis.

The article claims that British officials were well aware of Soviet ambitions regarding Turkey and the Straits, and they were prepared to take whatever actions were necessary to counter them. Despite entering a new era of economic, military, and political restructuring after the war, it can be said that the UK had no intention of abandoning its colonial interests in the Middle East and the Mediterranean. The British perceived the Soviets' expansionist policies as a threat not only to Turkey but also to the strategic balance of the West. The crisis was interpreted as an attempt to isolate Turkey and undermine the Turkish-British alliance. Besides, the responses of the British public and their anti-Soviet sentiment during this period clearly highlighted the significance of Turkey's alignment with the West for British interests.

## Giriş

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk dış politikasında yaşanan kırılmalar ülkenin uluslararası siyasetteki yerini belirledi. Söz konusu kırılmalardan biri de şüphesiz ki II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazları’ndan üs ve Doğu Anadolu’dan toprak talep etmesiydi. Söz konusu talepler iki kutuplu yeni dünya düzeninde Türkiye’nin Batı Blok’u içerisinde yer alması sürecini hızlandırdı. Zira bu talepler sadece Türkiye’de değil başta İngiltere olmak üzere Batı Blok’u ülkelerinde de tepkiyle karşılanmıştı.<sup>2</sup>

Sovyet-Türk gerginliği, Sovyetlerin Boğazlar’dan üs ve Doğu Anadolu’dan toprak talebini dile getirdiği Mart 1945’deki Molotov-Sarper görüşmesiyle başladı ve sonrasında Sovyetlerin taleplerinde ısrarcı olmasıyla devam etti. Ekim 1946’da kriz çözülene kadar Türkiye, Sovyetlerin talepleri karşısında Batı’nın desteğini arkasına almaya çalıştı. Şöyle ki her ne kadar Türkiye Soğuk Savaş içerisinde Batı yanlısı bir çizgide görünse de ülkenin Batı ile ittifakının temel taşları bu krizden sonra atılmaya başlandı. Bu doğrultuda, Türkiye’nin dış politikasındaki ana eksen söz konusu krizden sonra şekillenecekti. Türkiye’nin Batı desteğinden emin olamadığı ve “Sovyet tehdidinden” endişe duyduğu bu dönem, İngiliz kamuoyunun da gündemindeydi.

Şimdiye kadar Sovyetlerin toprak talepleri ve sonuçlarına dair oldukça analitik ve kapsamlı çalışmalar yapılmış,<sup>3</sup> fakat söz konusu krizin dolaylı aktörlerinden biri olan İngiltere’nin meseleye bakışına dair bir araştırma yayımlanmamıştır. Türkiye, Sovyetlerin taleplerini ilettiği Mart 1945’ten Ekim 1946’ya kadar geçen süreçte endişe içinde Batı’nın desteğini beklerken ve krizi Batı desteği ile bertaraf etmeye niyetindeyken, İngiltere ve ABD kamuoyunun öncelikleri veya Türkiye’ye dair tasarrufunun ne yönde olduğu anlaşılamamıştır. Fakat, günümüze kadar geçerliliğini koruyan ve dış politikanın kaderini belirleyen bu gibi konuların, tüm ülkelerin arşiv kaynakları ve gazeteleri incelenerek mukayeseli bir şekilde okunmasının bir gereklilik olduğu açıktır. Bu anlamda, Türk-İngiliz ve Türk-Sovyet ilişkilerini irdeleyen çok nitelikli yayınlar yapılmış, kriz ABD kaynakları ışığında detaylı bir şekilde değerlendirilmiş, fakat İngiltere boyutu bugüne kadar eksik kalmıştır.

Bu makale, söz konusu krizi İngiltere’nin tepkisini de dikkate alarak yeniden okumayı ve konuya İngiliz kaynakları ışığında yeni bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Şöyle ki, her ne kadar Türk-İngiliz İttifakı dikkate alınarak İngiltere’nin çıkarları doğrultusunda Türkiye’yi destekleyeceği düşünülmüş olsa da İngiliz kamuoyunun başlıca gündeminin ne olduğu ve hangi saiklerle hareket ettiği detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu bağlamda, makalede Sovyet taleplerine karşı İngiliz kamuoyunun tepkisi detaylı bir şekilde incelenmiş, bunlar dönemin temel dinamikleri ışığında yorumlanmaya çalışılmıştır. İngiliz kamuoyu derken, İngiliz parlamento tutanakları, İngiliz basını ve İngiliz yetkililerin söz konusu dönemdeki yazışmaları kast edilmektedir. Türkiye’nin Sovyet taleplerine verdiği tepkiler ve İngiltere’nin bu süreçteki rolü, dönemin uluslararası dinamiklerini ve stratejik ilişkilerini anlamak açısından konuya farklı bir perspektif sunmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra Sovyetlerin Türkiye’den toprak ve Boğazlardan üs talepleri neticesinde ortaya çıkan “krize” dair iki temel tezin olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan ilkinde göre Sovyetlerin emperyalist politikalarının Türkiye’nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı açısından çok ciddi bir tehdit olduğu ve Türkiye’nin de haklı olarak bu tehdide en üst perdeden tepki verip Batı Bloku’na katıldığı yönündedir. “Sovyet tehdidi”nin zaten Batı Bloku içerisinde yer almak isteyen Türkiye tarafından söz konusu bloğa katılımı garantileme ve hızlandırma adına kasıtlı olarak “abartıldığını” ileri sürenlerin görüşleri de ikinci tezi oluşturmaktadır. Bu

<sup>2</sup> Söz konusu süreçte İngiltere’nin yanı sıra Batı Bloku içinde yer alan ülkelerin Sovyetlerin talebine yönelik tepkisi için bakınız: *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, Kutu 35230, Gömlek 138582, Sıra 5, 28.12.1945 (İsviçre basınının Sovyetlerin taleplerine yönelik tepkisi); *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, 35271/138715/70, 24.09.1946 (Çekoslovakya basınının tepkisi); *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, 35271/138715/225, 30.11.1945 (Fransız kamuoyunun tepkisi); *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, 35271/138715/128, 15.08.1946 (İspanyol basınının tepkisi).

<sup>3</sup> Söz konusu çalışmalar için bakınız: Nasrullah Uzman, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, *Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 22, Yaz, 2018, ss.117-142; İsmail Köse, “Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 74, No.4, 2019, s.1125-1148; Kaan Kutlu Ataç, “Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 13, Sayı 25, Bahar 2017, ss. 182-212; Mehmet Saray, “Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Giriş”, *III. Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000; George McGhee, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and Turkey’s NATO Entry Contained Soviets*, Macmillan, 1990; Sabit Dokuyan, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstekleri”, *CTAD*, Yıl 9, Sayı 18, Güz 2013, s.119-135; Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, Boyun Matbaacılık, İstanbul, 1997; Nurullah Kırkpınar, “II. Dünya Savaşı’nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basınının Tutumu (1939-1945)”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XVII/34, 2017 Bahar, ss.239-277.

minvalde, bahsedilen tezlerden herhangi birine dayanak sağlayacak argümanlar üretmek makalenin sınırlarını aşmaktadır. Zira makalenin temel amacı, bahsedilen Türk-Sovyet krizine dair İngiliz kamuoyunun görüşlerini literatüre kazandırmaktır.

### Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne İngiltere ve Rusya ile İlişkilere Genel Bir Bakış

Soğuk Savaş Dönemi'nin başlangıcına kadar olan süreçte, Türkiye'nin Rusya ve İngiltere ile ilişkilerinin son iki yüzyıllık seyrine ana hatlarıyla bakmak Türkiye ile Sovyet Rusya arasında çıkan krizin nedenlerini ve İngiltere'nin verdiği tepkiyi daha anlaşılır kılacaktır. İngiltere, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yakın Doğu politikası ve bölgedeki çıkarları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurmuş, 1787 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren de Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir siyaset izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini sürekli olarak tehdit eden devlet Çarlık Rusyası olmuş, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya karşı olmak duygusunda bir araya gelmişti. Zaman zaman bu ittifak sekteye uğrasa da Akdeniz ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak isteyen İngiltere'nin tarihsel politikası Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek olmuştur.<sup>4</sup>

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ikili ilişkiler kopma noktasına geldi. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama politikasına yönelerek Rusya ve Fransa gibi ülkelerle Osmanlı'yı paylaşma planları yaptı. Her ne kadar İngiltere ve Rusya, Osmanlı'yı paylaşma konusunda uzlaşsa da gerek Rusya'daki gelişmelerin seyri gerekse de Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen Millî Mücadele, bu paylaşım planlarını geçersiz kıldı. Nitekim 1917'deki Bolşevik Devrimi'nin ardından kurulan Sovyetler Birliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun halef devleti olan Türkiye ile yeni bir diplomatik ilişki kurma sürecine girdi. Sovyetler Birliği, Türk milliyetçi hareketini destekleyerek Millî Mücadele'ye önemli katkılar sundu. 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, iki ülke arasındaki sınırları belirledi ve Sovyetler Birliği'nin Ankara Hükümetini tanıyan ilk büyük ülke olması, iki devlet arasındaki ilişkilerin barışçıl bir zemin üzerinde gelişmesine olanak sağladı. 1925'te imzalanan Türk-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturmayacağını güvence altına alarak iki ülke arasındaki dostane ilişkileri pekiştirdi.<sup>5</sup>

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde İngiltere, bağımsız bir Türk devletinin oluşumunu engellemeye yönelik bir politika izledi, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Türk milliyetçi hareketinin başarılı olması, bu politikayı akim bıraktı. Şöyle ki 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Türk-İngiliz çatışması sona erse de Türkiye'nin doğusunda Ermenistan ve batısında Yunanistan devleti kurma çabaları İngiltere tarafından desteklenmiş, dolayısıyla bir Kurtuluş Savaşı veren Türkiye'ye karşı İngiltere dolaylı olarak bir savaş vermişti. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve ardından kazandığı bağımsızlık, İngiltere tarafından resmi olarak tanındı ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin temel ilkelerini belirledi.<sup>6</sup> Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında ise, özellikle 1930'larda, Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler, yeni uluslararası düzen ve bölgesel güvenlik meseleleri çerçevesinde yeniden düzenlendi.

1930'larda, Türkiye'nin uluslararası arenada bağımsız bir politika izleme çabası ve barışçıl dış politika ilkeleri doğrultusunda, İngiltere ile ilişkiler yeniden olumlu yönde bir ivme kazandı. II. Dünya Savaşı yıllarında, aktif bir tarafsızlık politikası benimseyen Türkiye, hem Mihver Devletler hem de Müttefik Devletlerle ilişkilerini sürdürdü.<sup>7</sup> II. Dünya Savaşı'nı Müttefik Devletlerin kazanacağını anlaşılmaması üzerine Türkiye, kurulacak yeni dünya düzeninde yalnız kalmamak ve Birleşmiş Milletlere kurucu üye olarak katılabilmek için sembolik de olsa

<sup>4</sup> Türk-İngiliz ilişkilerine dair bakınız: Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 300-308; William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Routledge, 2000; Barry Buzan, Patricia Owens, *Security Dynamics in the Middle East: Turkey-UK Relations*. Cambridge University Press, 2011; Cemil Aydın, *Türkiye ve İngiltere: Siyasal ve Ekonomik İlişkiler*. Yordam Kitap, 2009.

<sup>5</sup> Bakınız: Ersin Kalaycıoğlu, *Türkiye'nin Dış Politikasında Değişim ve Süreklilik: 1945-1990*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011; Ali Karaosmanoğlu, *İngiltere ve Türkiye: 1923-1950*, Belge Yayınları, 1990; Ergun Özbudun, Sadi Erim, *Türk Dış Politikası ve İngiltere: 1945-1970*. İletişim Yayınları, 2002; Sedef Bulut, Ceyhan Öğreten, "Türk-Sovyet İlişkilerinde Yol Ayrımı: 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktının İptali ve Amerikan Basını", *History Studies*, C. 11, S.5, 2019, ss. 1457-1489.

<sup>6</sup> Bkz: Atatürk'ün Millî Dış Politikası (*Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge*), T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994; Bkz: Aptülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, s.268.

<sup>7</sup> Bakınız: Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İletişim Yayınları, 2023.

Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etti.<sup>8</sup> II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye hem İngiltere’nin hem de Sovyetlerin baskısına maruz kalsa da savaş boyunca tarafsız kalmayı başarmıştı.<sup>9</sup> Ancak bu durum, özellikle savaşın sonlarına doğru İngiltere ve diğer Müttefik Devletlerle olan ilişkilerinde gerilimleri de beraberinde getirdi. Bu krizlerden ilki, 1945 yılında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak ve üs talep etmesiyle yaşandı ve söz konusu kriz, Türk-İngiliz ve Türk-Sovyet ilişkilerinin yanı sıra Türk-Amerikan ilişkileri açısından da yeni bir dönemi başlattı.

### Sovyet Rusya’nın Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması, iki ülke arasındaki dostane ilişkileri ve saldırmazlık ilkesini güvence altına almıştı. Bu antlaşma, iki ülke arasındaki ilişkilerin barışçıl bir zemin üzerinde gelişmesini sağlamıştı. Türk-Sovyet ilişkilerindeki bir diğer dönüm noktası ise 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi oldu. Söz konusu antlaşma ile Türkiye’ye Boğazlar üzerinde tam egemenlik hakkı tanınmış, Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki kontrolü Sovyetler Birliği tarafından kabul edilmişti. Söz konusu krizi anlamak adına 1939 yılında imzalanan, Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması da Rusya’yı doğrudan ilgilendiren bir girişimdi. Zira, bu antlaşma da Türkiye’yi olası bir Sovyetler Birliği tehdidine karşı koruma amacını taşıyordu. Türkiye her ne kadar savaş boyunca, aktif bir tarafsızlık politikası izlese de savaşa dahil olması için hem Sovyetler Birliği’nin hem de İngiltere’nin baskısına maruz kalmışsa da bu baskıları bertaraf ederek tarafsız kalabilmişti.<sup>10</sup>

II. Dünya Savaşı’nın bittiği 1945 yılı Türk-Sovyet ilişkileri açısından bir dönüm noktası oldu. Başka bir deyişle, Soğuk Savaş’ta Türkiye’nin yönünü tayin eden kriz 1945 yılında Sovyetlerin talepleri ile ortaya çıktı. Elbette ki Türkiye’nin Sovyet yayılmacılığına yönelik endişeleri mevcuttu, fakat söz konusu kriz bahsi geçen korkuların adeta somutlaşmış haliydi. 19 Mart 1945 tarihinde Sovyetler Birliği Türkiye’ye bir nota vererek, 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması’nı devam ettirmeyeceğini bildirdi.<sup>11</sup>

Türkiye yine de karşılıklı dostane ilişkilerin sürdürülebileceği kanaatindeydi. Fakat, Sovyetler Birliği’nin Boğazlarda üs ile toprak talebinde ısrarcı olması bu beklentiyi boşa çıkardı. 7 Haziran 1945 tarihinde Selim Sarper ve Molotov görüştü ve burada Sovyetlerin esas talepleri, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde değişikliğin yanı sıra Kars ve Ardahan’ın kendisine verilmesiydi. Necmettin Sadak’ın da ifade ettiği gibi Sovyetlerin zamanlaması manidardı. Zira, Türkiye’nin müttefiki İngiltere’nin savaştan dolayı güç kaybettiği ve ABD’nin ise henüz Türkiye’den uzak olduğu bu dönem, Sovyetler için en uygun zamandı. Bu konjonktürel boşluğu gören Sovyetler, Türkiye’de ve Boğazlarda söz sahibi olmak istiyor, hatta Türkiye’den toprak talep ediyordu. Fakat, eğer Türkiye dik durup buna karşı çıkmasa ve Batı Blok’unun desteğini almasa, bütünüyle Sovyet nüfuzu altına girme tehdidiyle karşı karşıya kalabilirdi.<sup>12</sup>

Neticede 19 Mart 1945 tarihli Sovyet notası gereği Türk-Rus Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması 7 Kasım 1945 tarihinde yürürlükten kalktı. Bu durum iki ülke ilişkilerinin iyice gerilmesine sebep oldu. Rusya’nın talepleri Türk Hükümeti ve resmî makamlar tarafından kesin bir şekilde reddedildi. TBMM’nin 20 Aralık 1945 tarihli oturumunda Kazım Karabekir tarafından yapılan konuşmada Sovyetler Birliği’nin taleplerinin reddedilmesinin gerekçeleri şu sözlerle açıklandı:

*“Boğazlar; milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el kaldırmayız. Fakat şunu da bilmelidir ki; Kars yaylası da millî bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Rus komşularımızı idare eden yüksek kimseler bilirler ki biz İstiklal*

<sup>8</sup> Nasrullah Uzman, “II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, *Akademik Bakış*, C.11, S.22, Yaz 2018, ss.117-142.

<sup>9</sup> Bakınız: Fahir Armaoğlu, ‘20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, 1994; Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968; Yusuf Sarıncay, *Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988; S. George Harris, *Troubled Alliance (Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971)*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, 1972.

<sup>10</sup> Türk-Sovyet ilişkilerine dair bakınız: Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*, TTK, Ankara, 1991; Mehmet Gönübol, Cem Sar vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 70-75; Ayhan Kaya, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1945*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2007; Sadi Erim, *Sovyetler Birliği ve Türkiye 1945-1950*; Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001; Süleyman Peker, *Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Yılları ve Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008; Cemil Aydın, *Sovyetler Birliği ve Türkiye: Jeopolitik ve Stratejik İlişkiler*, Kriter Yayınları, 2010.

<sup>11</sup> *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.239-316.

<sup>12</sup> Necmettin Sadak, “Turkey Faces the Soviets”, *Foreign Affairs*, April 1949, Vol.27, No.3, s.460, ss.449-461.; “Russian Note to Turkey”, *The Times*, 26 Haziran 1945, s.4.



*Harbi'ne hangi şartlar altında girdik. Tek bir müttefikimiz mi vardı? Bütün cihana hâkim olan galip devletlere karşı istiklal davasına atıldık, ölüm bir kere olur dedik. Sonuna kadar çarpışırız. Tek bile kalsak son dağın başına çekilir de kendimize orayı mezar yaparız dedik...Benim temennim bir Türk Milletvekili olarak, Rus dostluğunu birinci derecede yapmış, muahedelere bağlanmış, Hükümetime bu suretle vazife görmüş bir insan sıfatı ile dilerim ki eski Çarlık düşmanlığı bir kere hortlamasın. Bu dostluk asla bizim tarafımızdan bozulacak değildir. Eğer bozulursa, cihan yıkılmaya kadar düşmanlık sürüp gidecektir. Bundan Türk çok zarar görecektir, fakat Rus dostlarımızda, yine o zaman kendilerinin de ağızından defalarca işittiğimiz gibi, çok zararlar görecektir..."<sup>13</sup>*

Bu krizle birlikte, Türk kamuoyunda da ciddi bir Sovyet karşıtlığı oluşmaya başladı. Gerek gazetelerde gerekse de ülkenin çeşitli yerlerinde düzenlenen mitinglerle Sovyetlerin talepleri kesin olarak reddedildi ve sert bir şekilde eleştirildi.<sup>14</sup> Söz konusu tepkiler sonucunda, 4 Aralık 1945'te İstanbul Üniversitesinde okuyan yaklaşık 3 bin öğrenci, Tan Matbaası önünde Rusya'ya ve komünizme karşı gösteriler düzenleyerek "Kahrolsun SSCB, Kahrolsun Komünizm" yazıları ile Sovyetlerin politikasını protesto etti. Hükümet, İstanbul'daki olaylar nedeniyle 7 Aralık'ta sıkıyönetimi 6 ay uzattı.<sup>15</sup> Görüldüğü üzere, söz konusu süreçte Türkiye'nin yıllarca gündeminden düşmeyecek Anti-komünizm meselesi daha da belirgin hale gelmişti.<sup>16</sup>

### Sovyetlerin Taleplerine İngiliz Basınının Tepkisi

Sovyetlerin talepleri İngiliz kamuoyunda büyük bir yankı uyandırdı. Söz konusu taleplere yönelik tepkiler İngiliz gazetelerinde neredeyse her gün yer buldu. Sovyetlerin taleplerinde ısrarcı olması durumunda Türkiye'nin yeniden savaşmak dışında bir şansının olmadığı ifade edilirken, yapılan haberlerin alt metninden İngilizlerin olası bir savaşta Türkiye'ye destek vereceği de anlaşılıyordu.<sup>17</sup> Örneğin, *The Times*'a göre "Türkiye bir savaş vermiş, bağımsızlığını kazanmıştı ve gerekirse yine taviz verilmezdi, bu sebepten de eğer taleplerde bir değişiklik olmazsa Sovyetlere karşı savaşması gerekirdi."<sup>18</sup> Bir diğer değerlendirmede, Türk milletinin kararını verdiği belirtilmekte ve ne pahasına olursa olsun bağımsızlığı uğruna savaşacağı vurgusu yapılmaktaydı.<sup>19</sup> Benzer şekilde, *Daily Mirror* ise bu talepleri Türkiye'nin bağımsızlığına karşı bir tehdit olarak nitelendirirken, bahsi geçen taleplerin kesin olarak reddedildiğini ve Türkiye'nin bağımsızlığından ve sınırlarından taviz vermeyeceğini belirtti.<sup>20</sup> İngiliz basınında İngiltere'nin Türkiye'nin yanında olduğu ve bu dost ülkeyi her koşulda destekleyeceği ifade edildi.<sup>21</sup> Yine, basındaki değerlendirmelere göre "Sovyetlerin bu talebi temelsiz olduğu gibi romantik, gerçek dışı ve geçmişe ait bir düşe (!) dayanmaktaydı. Bölgenin neredeyse tamamı Türk'tü ve Türklere aitti."<sup>22</sup>

Sovyetlerin taleplerine yönelik İngiliz kamuoyunun bu endişeleri ve tepkisi elbette ki dönemin iki kutuplu siyasî arka planıyla birlikte okunmalıdır. Nitekim söz konusu dönemde II. Dünya Savaşı sırasında gelişen olaylar neticesinde, Sovyetlerin ve ABD'nin başını çektiği Doğu ve Batı Blok'u ortaya çıkmıştı. Türk-Sovyet krizinin yaşandığı süreç, İngiltere'nin Batı Bloku içindeki yerini yavaş yavaş ABD'nin liderliğine bırakmaya hazırlandığı ve Türkiye'nin Batı Bloku'nda yer almak istediği dönemle de çakışmaktaydı.

İngiliz basınındaki değerlendirmelerden de anlaşıldığı üzere, Sovyet talepleri İngiliz kamuoyunda büyük bir endişe uyandırmakla kalmadı, daha makro düzeyde bir güvenlik kaygısını da beraberinde getirdi. Örneğin, *Times*

<sup>13</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VII, Cilt 20, s.259; BCA, 30100/235/590/21, 15.08.1945.

<sup>14</sup> Dönemin basını için bakınız: Ahmet Şükrü Esmer, "Bir Dostluk Tezahürü", *Tanin*, 5 Nisan 1946, s.1; Abidin Daver, "Amerika Ortadoğu'nun Koruyucusudur", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1946, s.1; "Çelikten Bir Barış Elçisi", *Vatan*, 5 Nisan 1946, s.1; *Ulus*, 7 Ocak 1946, s.1; Falih Rifka Atay, "Rus İsteklerinin Karşısında", *Ulus*, 15 Ağustos 1946, s.1; *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII. C.1, Toplantı O, Birleşim 3, s.29-30.

<sup>15</sup> Uzman, II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", 126-127.

<sup>16</sup> Türkiye'de Anti-komünizme dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Abdülazim Şimşek, "Komünistin Eşkâli" *Türkiye'de Antikomünizm (1945-1971)*, İletişim Yayınları, 2021. Yine, sonraki dönemde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı Sovyet tehdidine dair bakınız: Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. Ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41, Mayıs 2008, ss.35-61.

<sup>17</sup> "Turkey's Desire for Friendship", *The Manchester Guardian*, 22 Aralık 1945, s.5.; "Western Demand on Dardanelles", *Western Morning News*, 12 Ağustos 1946, s.3.; "Turkey, Problem of Straits", *Daily Herald*, 23 Ekim 1946, s.1.; "Turkey Denies Soviet Ultimatum Report", *Leicester Evening Mail*, 11 Temmuz 1940, s.1.; "Staggering Demands on Soviet Reported", *Hull Daily Mail*, 19 Haziran 1941, s.1.; "Soviet Challenge to Turkey", *Daily News*, 21 Aralık 1945, s.1. Ayrıca bakınız: S. Winston Churchill, *Triumph and Tragedy-The Second World War VI*, Houghton Mifflin Company, USA, 1981.

<sup>18</sup> "Surprise Expressed in Ankara", *The Times*, 22 Aralık 1945, s.4.

<sup>19</sup> "Claims Against Turkey, Nation's Calmness", *The Times*, 28 Aralık 1945, s.4.

<sup>20</sup> "Turkish No to Soviet Demands is Reported", *Daily Mirror*, 14 Ağustos 1946, s.8.

<sup>21</sup> "Soviet Demands on Turkey", *Leicester Evening Mail*, 2 Temmuz 1945, s.3.

<sup>22</sup> "1921 Treaty Recalled", *The Times*, 22 Aralık 1945, s.4.

gazetesindeki bir haberde “*bu gibi sıkıntılara ve büyük tehditlere karşı çıkmanın tek yolunun Türkiye’nin Batı Bloğu içerisinde yerini alması ve İngiliz dostluğuna tam manasıyla güvenmesi olduğunu*” ileri sürdü.<sup>23</sup> Benzer şekilde, *The Manchester Guardian*, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmalara referans vererek, Boğazların güvenliğinin Sovyetler Birliği, İngiltere, ABD ve Türkiye’yi doğrudan ilgilendirdiğini, dolayısıyla Türkiye’nin güvenliğinden bütün ülkelerin sorumlu olduğunu hatırlattı.<sup>24</sup> Buradan hareketle, İngiltere’nin özellikle de II. Dünya Savaşı’nda yıpranması ve sömürgelerinden çekilmesine karşın, kolonyal çıkarlarını korumak niyetinde olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu doğrultuda, İngiltere Türkiye’yi Sovyetlere karşı savunmasız bırakmanın kendi çıkarlarını zedeleyeceğinin de elbette ki farkındaydı.

İngiliz basını, Sovyetlerin taleplerine tepki gösterirken aynı zamanda bu taleplerin haksız olduğunu ve gerçeklerle bağdaşmayacağını ileri süren bir yayın politikası benimsedi. Bu doğrultuda, Sovyetlerin taleplerini destekleme yönündeki tezlere karşı Türkiye’nin haklılığını ifade eden bilgilere yer verildi. Bölgenin coğrafi ve demografik yapısının yanı sıra 1921 Türk-Sovyet Antlaşması’ndan itibaren tarihsel süreçte Türkiye’nin haklılığına vurgu yapıldı.<sup>25</sup> Örneğin, *The Times* gazetesi Gürcü devlet adamlarının bölgede hak iddia eden tezlerinin gerçeği yansıtmadığını belirtti.<sup>26</sup>

İngiliz basını, Sovyetlerin taleplerini oldukça ciddiye almış, olası senaryolar üreterek Türkiye’nin ve İngiltere’nin bu senaryolar karşısında nasıl hareket etmeleri gerektiği yönünde önerilerde bulunmuştu. Bu anlamda, Sovyetlerin taleplerinde ısrarcı olması durumunda Türkiye’nin de geri adım atmayacağı varsayılıyor, böyle bir durumla karşı karşıya gelmesi durumunda İngiltere ve ABD’nin Türkiye’nin yanında olması gerektiği ima ediliyordu. Öte yandan, Sovyetlerin bu talepleri Boğazlarda daha fazla söz sahibi olmak için öne sürdüğü, esasında asıl amacın toprak talebi olmadığı ihtimali de dillendiriliyordu.<sup>27</sup> Nitekim İngiliz gazetelerinde, Sovyetlerin taleplerinde ne derece ciddi olduğu da sorgulanmaktaydı.<sup>28</sup> Bu değerlendirmeler incelendiğinde, İngiliz kamuoyunda bir belirsizlik ve endişenin hâkim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İngiliz basını, Sovyet taleplerinin meşru olamayacağını dile getirirken, söz konusu taleplerin hangi gerekçelerle reddedilmesi gerektiğini açıklamaya çalıştı. Şöyle ki, İngiliz basınında yer alan haber ve yorumlarda 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması’nda belirtilen sürenin dolmasının, anlaşma hükümlerinin tanınmaması anlamını taşımadığı dile getirildi. Başka bir deyişle, belirtilen süreye rağmen, ikili ilişkilerin aynı dostane çizgide devam edebileceği vurgulandı.<sup>29</sup> Bu anlamda, İngiliz basını Türk yetkililerin Sovyetlerin isteklerinden vazgeçmesi durumunda dostane ilişkilerin sürdürülebileceği yönündeki açıklamalarına geniş yer verdi. Örneğin, dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın “*Türkiye’nin barışçıl politikasını sürdürmek istediği ve Sovyetlerle ilişkilerin dostane bir tonda ilerlemesi adına çalıştıkları*” yönündeki demeci öne çıkarıldı.<sup>30</sup> Fakat, burada belirtmek gerekir ki İngiliz gazetelerinin birçoğu bu barışçıl söylemi aktarmaya devam etse de Sovyetlerin taleplerinde ısrarcı olması halinde Türkiye’nin de geri adım atmayacağını düşünüyor, bu nedenle de olası bir savaş senaryosunu da hesaba katıyordu. Bu doğrultuda İngiliz basını Türkiye’yi, savaş da dâhil olmak üzere bütün ihtimalleri göze alarak geri adım atmaması hususunda cesaretlendiriyordu.

Uluslararası ilişkileri dostlukların değil çıkarların şekillendirdiği gerçeğinden hareketle, elbette ki Sovyetlerin bu tehditkâr tutumu İngiltere’nin geleneksel Türkiye ve Orta Doğu politikasına ters düşüyordu. Dolayısıyla, İngiliz kamuoyunun bu sert tepkisi İngiltere’nin gerek Orta Doğu politikası gerekse de savaş sonrası ortaya çıkan iki

<sup>23</sup> “Claims Against Turkey, Nation’s Calmness”, *The Times*, 28 Aralık 1945, s.4.

<sup>24</sup> American and Soviet Views on Revision of Montreux Convention”, *The Manchester Guardian*, 27 Aralık 1945, s.8. Söz konusu dönemde Amerikan kamuoyunun tepkisi için bakınız: *Foreign Relations of United States (FRUS)*, Diplomatic Papers, Vol. VIII, 767.68119/8-2145 (Documents: 1182-1264); *FRUS*, Diplomatic Papers, 767.68119/3-1945, 9 Mart 1945 (Türkiye’deki Amerikan Büyükelçisi Steinhardt’ın ABD’ye yazdığı telgraf); *FRUS*, Diplomatic Papers, 767.68119/3-1945, 21 Mart 1945 (Türkiye’deki Amerikan Büyükelçisi Steinhardt’ın ABD’ye yazdığı telgraf).

<sup>25</sup> “Concern Over Soviet-Turk Relations”, *Halifax Evening Courier*, 20 Aralık 1945, s.4; “Stalin Takes Hand”, *Yorkshire Evening Post*, 20 Aralık 1945, s.8; “Soviet Demands on Turkey”, *Coventry Evening Telegraph*, 20 Aralık 1945, s.8; “Georgian Demand on Turkey”, *Western Daily Press*, 21 Aralık 1945, s.4.

<sup>26</sup> “Firm Stand in Turkey, Georgian Claims Repudiated”, *The Times*, 24 Aralık 1945

<sup>27</sup> “Russia and Turkey”, *The Daily Telegraph and Morning Post*, 22 Şubat 1946, s.3; “Mr. Churchill’s Call to Russia”, *The Daily Telegraph*, 16 Mart 1946, s.1.; “Turks to Discuss U.S. Note on Straits”, *The Times*, 22 Aralık 1945, s.4; “Crisis Looms Over Soviet Demands to Turkey”, *Leicester Evening Mail*, 13 Ağustos 1946, s.4.

<sup>28</sup> “Turks to Discuss U.S Note on Straits”, *The Times*, 22 Aralık 1945, s.4.

<sup>29</sup> “Soviet-Turkish Pact Ended”, *The Times*, 8 Kasım 1945, p.3.

<sup>30</sup> “Turkish Appeal for Friendship”, *The Birmingham Post*, 22 Aralık 1945, s.3.

kutuplu dünyadaki dengeler okunarak anlaşılabilir. Bu nedenle, İngiliz kamuoyu Sovyetleri ciddi bir tehdit olarak görmüş, bu doğrultuda Sovyetlerin haksızlığını ispatlamayı kendisine misyon edinmişti. Örneğin, İngilizler söz konusu dönemdeki yazışmalarında, “Türkiye’nin Sovyet yürüncesine girmesi durumunda, Rusya’nın Orta Doğu ve Akdeniz’de söz sahibi olacağını, bunun da İngiltere’nin başat rolüne zarar vereceğine” dikkat çekiyordu.<sup>31</sup> Benzer şekilde, Yorkshire’de çıkan yerel bir gazete, İngiltere’nin sömürgelerinden çekilmesi sürecine yer vererek, Sovyetlerin Ortadoğu’daki politikasının ve Türkiye’ye dair taleplerinin İngiliz çıkarlarını doğrudan tehdit ettiğini öne sürdü.<sup>32</sup> Aynı şekilde, Sovyetlerin bu emellerinin Birinci Dünya Savaşı’nda Bolşevik Rusya’ya dayandığı ve Rusya’nın “eski bir yarası” olduğu hatırlatıldı. Basına göre, Sovyetlerin bu talepleri, Türkiye’ye olduğu kadar İngiliz çıkarlarına büyük bir tehditti ve “Büyük Britanya’nın Boğazını kesmeyi” hedefliyordu. Bu anlamda, yapılan değerlendirmede Sovyetlerin Türk-İngiliz ilişkilerini sekteye uğratmak ve İngiltere’nin Türkiye’ye verdiği desteği engellemek gibi bir amaca da hizmet ettiği iddia edildi.<sup>33</sup> Bu doğrultuda, İngiltere’nin kendisiyle müttefik olan Türkiye’nin Sovyet nüfuzuna girmesinden büyük bir endişe duyduğu anlaşılmaktadır.

İngiliz basını, Türkiye’nin içinde bulunduğu riskin altını çizerken, Sovyetlere karşı ABD’nin de içinde olduğu topyekûn bir Batı desteğinin gerekli olduğunun farkındaydı. Zira basındaki haberlerde sıklıkla, İngiltere’nin sadık bir müttefik olarak II. Dünya Savaşı’ndaki antlaşmalara uyararak Türkiye’nin yanında yer alacağı ve Sovyetlere karşı Batı Bloğu olarak birlik olunması gerektiği hatırlatıldı. Bu “birlik” kelimesi, doğrudan ABD desteğini ima eden bir nitelik taşıyordu. Zira, İngiliz basını Türklerin endişelerine de yer vererek, Türkiye’nin Sovyetlerin yürüncesine kayma ihtimalinden korkuyordu. Bu nedenle de ABD’nin daha açık bir desteğini görmek konusunda ciddi bir kamuoyu baskısı ortaya çıkmıştı. Şöyle ki basındaki haberlerde Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin tarafı olan ülkelerin İngiltere, ABD, Türkiye ve Rusya olduğu, dolayısıyla ABD ve İngiltere olmadan bir karar alınamayacağı ileri sürüldü. Yine, krizin büyümesini önlemek için İngiltere ve ABD’nin de içinde olduğu bir iletişim kanalının inşa edilmesi gerektiği belirtildi.<sup>34</sup> Sovyet politikasının ABD ve İngiltere’yi bölmeyi ve Batı Bloğu’nu zayıflatmayı amaçladığı da iddia edildi.<sup>35</sup>

İngiliz basınının genellikle ABD’ye Türkiye’nin bölgedeki rolünü anımsatan yayınlar yapması da dikkat çekicidir.<sup>36</sup> Buradan hareketle, İngiltere’nin savaş sonrası kurulan iki kutuplu dünya düzende, Sovyetlere karşı ABD’yi en önemli aktör olarak gördüğü, aynı zamanda kolonyal ve küresel çıkarlarını korumak ve Türkiye’nin Sovyet etkisine girmesini engellemek için ABD’nin daha aktif bir rol oynamasını istediği görülmektedir.

İngiliz kamuoyunun tepkisi zaman zaman Türk dış politikasına yönelik bir eleştiri olarak da ifade edildi. Örneğin Lincolnshire eyaletinde çıkarılan *Echo* gazetesi, Sovyetlerin bu talebinin II. Dünya Savaşı’ndaki Türk dış politikasının bir sonucu olduğunu, Türkiye’nin başından beri kesin olarak Batı Bloku’nun yanında yer alması gerektiğini hatırlattı. Yapılan değerlendirmede, Sovyetlerin talebinden duyulan endişe dile getirilirken, Türkiye’nin savaş sırasında Müttefiklerini hayal kırıklığına uğrattığı da iddia edildi.<sup>37</sup> Buradan hareketle, esasında İngiliz basınının Türkiye’ye karşı topyekûn bir Batı desteğinin sağlanamaması konusunda ne denli kuşku içinde olduğu görülecektir. Fakat, bu endişelerin temeli İngiltere’nin çıkarlarını korumak idealine dayanıyordu.

<sup>31</sup> TNA, FO 371/59241, R5880/52/44, 21 Mart 1946 (Ankara’daki Büyükelçilik adına Bay Helms tarafından İngiltere’ye gönderilen telgraf); “Russian Demand on Turkey as Big Three Meet”, *Evening Despatch*, 20 Aralık 1945, s.1.; “Soviet Accused”, *Hampshire Telegraph*, 30 Ağustos 1946, s.10.

<sup>32</sup> “Disturbing Situations”, *Totmorden&District News*, 10 Ocak 1947, s.4.

<sup>33</sup> “Soviet Seek to Prevent Britain Backing Turkey”, *Lancashire Evening Post*, 3 Ocak 1946, s.1; “Soviet Demands Land Back From Turkey”, *Newcastle Journal*, 21 Aralık 1945, s.1.

<sup>34</sup> “Turkish Eyes on Moscow”, *The Times*, 27 Aralık 1945, s.5. Ayrıca bakınız: “Hope Peace Can Be Kept”, *The Evening Star*, 8 Kasım 1945, s.4; “Soviet Demands on Turkey”, *Leicester Evening Mail*, 2 Temmuz 1945, s.3.

<sup>35</sup> “Hard Words”, *Western Morning News*, 2 Mart 1946, s.2.

<sup>36</sup> “Demands on Turkey”, *Liverpool Echo*, 20 Aralık 1945, s.4.; “Stalin’s Hand in Talks”, *Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette*, 20 Aralık 1945, s.1. (Durham); *Daily News* (London), 11 Eylül 1945, s.4.; “The Soviet Demands on Turkey”, *Gloucester Citizen*, 29 Ağustos 1946, s.4.; “Foreign Policy”, *Tewkesbury Register* (Gloucestershire), 28 Aralık 1946, s.1.; *North Devon Journal*, 9 Ocak 1947, s.5.; “Our Duty At Home: World Power”, *Liverpool Echo*, 31 Aralık 1945, s.2.; “Soviet Demand to Turkey”, *Gloucester Citizen*, 8 Mart 1946, s.8.; “Turkey Denies Soviet”, *Nottingham Journal*, 12 Temmuz 1940, s.1.

<sup>37</sup> “Telling How Turkey Disappointed the Allies in the War”, *Lincolnshire Echo*, 14 Kasım 1946, s.6.



## İngiliz Hükümetinin Tepkisi

Sovyet tehdidi İngiliz Hükümeti ve yetkilileri arasında da ciddi bir endişe yarattı. İngiliz Dışişleri ile büyükelçiler arasındaki yazışmalarda Stalin’in Türkiye politikasından duyulan kaygılar sıklıkla dile getirildi.<sup>38</sup> Yine, İngiliz Avam Kamarasının farklı oturumlarında da Sovyet tehdidi tartışıldı ve Sovyetlerin yayılmacı siyaseti eleştirildi. Özellikle de Amerikan desteğinin önemine dikkat çekildi.<sup>39</sup>

Şöyle ki, İngiliz yetkililer bu taleplerin Çarlık Rusya’sının yüzlerce yıldır planladıkları Akdeniz ve Orta Doğu’da hakimiyet kurma politikasına dayandığını tarihsel arka planıyla tartıştı ve değerlendirdi. Nitekim Çarlık Rusya’sının 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik emelleri hatırlatılırken, Türkiye’nin “kolay bir lokma olmadığı” da altı çizildi. Elbette ki bu yalnızca bir temenniydi. Zira İngiliz raporları, telgrafları ve gazetelerinden anlaşıldığı üzere Sovyetler Birliği’nin bir sonraki adımının ne olacağı ve Türkiye’nin nasıl bir tepki vereceği de tam olarak anlaşılamamıştı. Şöyle ki İngilizler bir yandan Türkiye’nin buna izin vermeyeceğini ve gerekirse savaşacağını konuşurken, diğer yandan da Sovyetlerin bölgede hâkim olması durumunda İngilizlerin bölgedeki varlığının sona ereceği şeklindeki senaryoları da ele alıyorlardı.<sup>40</sup>

Krizin ardından, İngiliz ve Sovyet yetkililer birçok kez Türkiye’ye yönelik talepleri değerlendirdi. Örneğin, 21 Haziran 1946 tarihinde, İngiliz Başbakanı ve Sovyet Büyükelçisi bir araya gelerek, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yönelik taleplerini tartıştı. Söz konusu toplantıda, İngiliz Başbakanı söz konusu taleplerin “saldırgan ve küçük düşürücü” olduğunu ifade etti. Rus Büyükelçisi’nin “Türkiye’nin ezelden beri tek düşman olarak Sovyetleri gördüğü” ve müzakere edilebileceği yorumuna İngiliz Başbakan, “eğer büyük bir devlet sizden üç vilayet ve bir üst talep ediyorsa, müzakere nasıl mümkün olabilir?” diyerek bu cevaba tepki gösterdi. Yine, İngiliz Başbakan’ın “Sovyetlerin Türkiye’den toprak taleplerinin geri çekilmesi şartıyla ikili ilişkilerin barışçıl bir şekilde devam edebileceğini” ifade etmesine, Sovyet Büyükelçisi, bu konuda *çok umutlu olmadığını* bildirdi.<sup>41</sup> Bahsedilen görüşmenin içeriği, Sovyet taleplerinin doğurduğu gerilimi ve bu taleplerin uluslararası diplomasi üzerindeki etkilerini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Yine, söz konusu ikili görüşmelerde İngiliz yetkililerin tepkisinden konuyu ne denli içselleştirdikleri de anlaşılabilir. Ayrıca Büyükelçinin bu toplantıdaki tutumu, literatürdeki Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den üs ve toprak talebi hususunda oldukça ciddi olduğu yönündeki tezleri destekler niteliktedir.

İngiliz yetkililer, Sovyetlerin taleplerini geri çekmemesi hâlinde Türkiye’nin Sovyetlerle bir savaşa girebileceği senaryosunu da ayrıntılı olarak ele aldı. Nitekim olası bir savaşta Türkiye’nin askerî durumu analiz edildi ve hava kuvvetlerinin yetersizliği üzerinde duruldu. İngilizler, bu durumda Türkiye’ye destek olmanın İngiltere için zorunluluk olduğuna ve Türklere savaşması hâlinde uçak temin edilmesinin gerekliliğine vurgu yaptı.<sup>42</sup> Yine, başka bir yazışmada Hava Bakanlığı tarafından Türklere 158 adet Spitfire uçağı yardımı yapılacağı ve bunun öncelikli olduğu ifade edildi. İngilizler Türklere yardımı “zaruri” olarak görürken, aynı zamanda Türklerin güvenini sarsmaktan da şu şekilde imtina ediyordu:

*“Söz verirse ve bunu ilan edersek Türklerin güvenini sarsabilir ve daha da kötüsü bu Türkleri müttefiklik ilişkimizin önemini sorgulamaya sevk edebilir. Bu nedenle, Türklere Hava Bakanlığının koşullarını ve yetersizliklerini anlatmalıyız. Türk Hava Kuvvetleri şu anda oldukça vahim derecede zayıf, bu anlamda Türklerin Hava kuvvetlerini güçlendirmek ve aynı zamanda özgüven aşılama bizim en başlıca görevlerimiz arasındadır.”<sup>43</sup>*

<sup>38</sup> TNA, FO 371/59242, File 52, R9291/52/44, 24 Haziran 1946 (Moskova’dan İngiltere Hükümeti’ne gönderilen 22 Haziran 1946 tarihli rapor); TNA, FO 371/59242, R9522/52/44, 26 Haziran 1946, (Ankara’daki İngiliz Büyükelçiliğinden İngiltere’deki Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen gizli telgraf); “Soviet Demands on Turkey”, *Evening Sentinel*, 20 Aralık 1945, s.1; “Demands on Turkey”, *Liverpool Echo*, 20 Aralık 1945, s.4.

<sup>39</sup> *Hansard Avam Kamarası Tutanakları*, Vol.419/cc1157-263, 20 Şubat 1946; *Hansard Avam Kamarası Tutanakları*, Vol.416/cc759-846, 23 Kasım 1945; *Hansard Avam Kamarası Tutanakları*, Vol.415/cc1729-30, 12 Kasım 1945.

<sup>40</sup> TNA, FO 371/59241, E797/797/65, 25 Ocak 1946, (Frank Roberts tarafından Bay Bevin’e yazılan rapor); “Turkey’s Reply to Soviet Ready”, *The Daily Telegraph*, 19 Ağustos 1946, s.1. HANSARD İngiliz parlamento tutanakları eklenecek.

<sup>41</sup> TNA, FO 371/59242, No.296, 28/140/46, 27 Haziran 1946, (Ankara’dan İngiliz Dışişlerine Gönderilen Rus Büyükelçisi ile İngiliz Başbakanın konuşmasını içeren 403 numaralı Gizli Telgraf)

<sup>42</sup> TNA, FO 371/59242, R8345/5845/44, 39 Haziran 1946 (Ankara’dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen telgraf)

<sup>43</sup> TNA, FO 371/ 59242, R9696/52/G (İngiltere Hükümeti tarafından Türkiye’ye yapılacak uçak yardımına dair alınan kararlar)

Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliğinden İngiltere'ye gönderilen raporlarda, Türk kamuoyunun ve özellikle de gazetelerin Sovyetlere karşı tepkisinden duyulan memnuniyet dile getirildi.<sup>44</sup> Yazışmalardan ve raporlardan anlaşıldığı üzere, İngiliz yetkililer Türk basınındaki tepkilerin yanı sıra Sovyet basınına da yakından izliyordu. Nitekim Sovyetler Birliği'nde Türkiye'ye karşı çıkan haberlerin içeriğine sıklıkla referans verildi. Örneğin, Sovyetlerde "Türk Demokrasisi" başlıklı çıkan bir gazete haberinde, Türkiye'nin tek partiyle yönetildiği, demokratik bir rejime dahi sahip olmadığı ifade edilirken, aynı zamanda Türk kamuoyunun Sovyetlerin faşizmi yenmedeki rolünün ve II. Dünya Savaşı'ndaki misyonunun hiçe sayıldığı ileri sürüldü.<sup>45</sup> İngilizler, söz konusu yazışmalarda bu haberlere yer vererek Sovyet kamuoyunun nabzını tutuyor, Sovyetlerin ne derece ileri gidebileceğini de öngörmeye çalışıyordu.

İngiliz raporlarından anlaşıldığı üzere, Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebi, İngiltere'nin Orta Doğu ve Akdeniz'deki çıkarlarıyla doğrudan bağlantılıydı. Dolayısıyla, Sovyetlerin Türkiye ve Boğazlardaki olası varlığı, İngiltere'nin bu bölgedeki etkisini tehlikeye atabilirdi. İngiliz yetkililer raporlarda, Sovyetlerin Türkiye ve Boğazlar üzerindeki emellerini, azınlıkları kontrol ederek Türkiye'yi Sovyetleştirme planlarını ve Rusya'nın Akdeniz'de hakimiyet kurma emellerini ayrıntılı bir şekilde ele aldı.<sup>46</sup> Raporların genel odağı ise Sovyetlerin Türkiye üzerindeki planlarının İngiltere'nin kolonyal ve bölgesel çıkarlarına ters düştüğü, aynı zamanda Batı'nın stratejik dengesini de tehdit eden bir nitelikte olduğu yönündeydi.

İngiliz Hükümetinin diplomatlarıyla yazışmalarında, Sovyet yayılmacılığında duyulan endişe geniş bir yer tuttu. Şöyle ki İngilizler, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik taleplerini Sovyet yayılmacılığının bir parçası olarak gördü ve Sovyetler Birliği'nin global etkisinin önüne geçilmesi gerektiği üzerinden durdu. Raporlarda belirtildiği şekilde, Sovyetler Birliği'nin "yayılmacı, emperyalist ve kolonyal" politikasının önüne geçilmeliydi.<sup>47</sup> Yine, İngiltere'nin geleneksel çıkarlarına uygun yayın politikasına sahip *The Times* gazetesi, talepleri Sovyet yayılmacılığının bir örneği olarak nitelendirirken, bu agresif politikanın savaş sonrası düzene ve Avrupa'nın geleceğine büyük bir tehdit oluşturduğunu yazdı.<sup>48</sup> Benzer şekilde, *The Daily Telegraph* gazetesinden J. L. Garvin'e göre, Sovyetlerin talepleri açıkça "Birleşik Krallığın idealleriyle alay eden ve hiçe sayan" nitelikteydi. Garvin, Sovyetlerin bu agresif politikasını gözden geçirmesi gerektiğini de Türkiye'nin Batı karşısındaki mücadelesinden övgüyle bahsederek şöyle cevap veriyordu: "Sovyetler Türkiye'nin Batı karşısında Mustafa Kemal liderliğinde nasıl bir zafer kazandığını, Batı güçlerini nasıl alt ettiğini ve nasıl Sovyetleşmeden bu güne geldiğini unutmuş gibi görünüyor."<sup>49</sup>

Söz konusu yayılmacı politikanın önüne geçilmesi için İngiltere'nin misyonu yazışmalara şu şekilde yansdı:

*"Eğer Türkiye Sovyet yörüngesine girerse Rusya, Akdeniz'i ve Arap dünyasına nüfuz edebilecek ve bölgede önemli bir aktör haline gelecektir. Bu ihtimal karşısında, İngiltere'nin bunun önüne geçmek dışında bir seçeneği var mıdır?.. Türklerin Rusya'ya iyi ilişkiler kurmak istemediği de düşünülmemelidir. Türkler ilişkiler normalleştirmek istiyorlar ama bu ancak karşılıklı eşit şartlar sağlanır ve küçük düşürücü talepler ortadan kalkarsa gerçekleşebilir. Fakat, son bir yıldaki gelişmeler gösteriyor ki Sovyetlerin talepleri karşısında bu mümkün görünmemektedir."<sup>50</sup>*

İngiliz yazışmalarında öne çıkan bir diğer konu, Türklerin Sovyet tehdidine karşı İngiltere ve ABD'nin desteğini alma konusundaki endişesiydi. Şöyle ki İngiliz yetkililer, Türklerin dış politikada Sovyetlere karşı yalnız hissettiğine ve Batı ittifakının desteği konusunda şüpheleri olduğuna dikkat çekti. Bu anlamda, İngiliz yetkililer *"Türkler, İngiltere'nin bütün samimiyetiyle ve içtenlikle Türkiye'nin arkasında olup olmadığı konusunda emin değiller. Türklerin güvenini yenilemek gerekmekte ve bunun için Türkiye'yi tam olarak desteklediğimizi yardımla ve eylemle ilan etmemiz gerekmektedir."<sup>51</sup>*

<sup>44</sup> TNA, FO 371/ 59242, R9977/52/44, 5 Temmuz 1946, (İngiliz Büyükelçi David Kelly tarafından İngiliz Dışişleri'ne gönderilen 1 Temmuz 1946 tarihli rapor); TNA, FO 371/59241 R5870/52/44, 9 Nisan 1946 (Moskova'da bulunan İngiliz büyükelçiliğinden Mr. Roberts tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgraf); TNA, FO 371/59241, R5647/52/44, 11 Nisan 1946, (İngiliz Büyükelçi Maurice Peterson tarafından, Ankara'dan Londra'ya gönderilen telgraf); TNA, FO 424/287 (1946 yılına ait yıllık rapor).

<sup>45</sup> TNA, FO 371/ 59242, R10062/52/44, 6 Temmuz 1946 (Sovyetler Birliği'nde yayımlanan "Türk Demokrasisi" başlıklı gazete haberin İngilizler tarafından değerlendirilmesi).

<sup>46</sup> TNA, FO 371/59241, E797/797/65, 25 Ocak 1946, (Frank Roberts tarafından Ernest Bevin'e gönderilen rapor).

<sup>47</sup> TNA, FO 371/59241, E797/797/65, 25 Ocak 1946, (Frank Roberts tarafından Ernest Bevin'e gönderilen rapor).

<sup>48</sup> "Soviet Demands on Turkey", *The Times*, 7 Aralık 1945, s.1.

<sup>49</sup> J. L. Garvin, "Claim that Mocks United Nations' Ideals", *The Daily Telegraph*, 22 Ağustos 1946, s.4.

<sup>50</sup> TNA, FO 371/59241, E2963, NO.134, 21 Mart 1946 (Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliğinden A. K. Helms tarafından İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Ernest Bevin'e gönderilen gizli rapor).

<sup>51</sup> TNA, FO 371/59241, R5870/52/44, 9 Nisan 1946, (Moskova'da bulunan Frank Roberts tarafından Dışişleri Bakanlığı'nda Mr. Harter's gönderilen telgraf); TNA, FO 424/287 (1946 yılına ait yıllık rapor).

İngiliz yetkililer, Sovyetlerin taleplerini Türk-İngiliz ittifakını hedef alan bir hamle olarak da yorumladı. Nitekim İngiltere’nin Türkiye’deki büyükelçiliğinden İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderilen 14 Haziran 1946 tarihli bir raporda, *Sovyetlerin Türkiye’yi yalnızlaştırmaya ve Türk-İngiliz ittifakını bozmaya çalıştığı* belirtilerek, Sovyetlerin taleplerine tepki verilmesi gerektiği ifade edildi.<sup>52</sup> Yine, 1946’dan itibaren İngiliz Büyükelçiliği görevini üstlenen David Kelly tarafından Londra’ya çekilen şifreli telgrafta, Sovyetlerin esas amacının Türk-İngiliz dostluğunu sarsmak olduğu şu sözlerle ifade edildi:

*“Anadolu Ajansının bir kaynaktan aldığı habere göre, Moskova’da görev yapan Türk Büyükelçi’ye Kremlin tarafından şu not iletildi: ‘Türkiye İngiltere’nin uydusu olduğu sürece Sovyetlerle ilişkilerinin düzelmesini beklememelidir.’ Türkler özellikle de ‘uydu’ ifadesine çok sinirlendi.”*<sup>53</sup>

İngilizler, olası Sovyet varlığını Türkiye’ye olduğu kadar kendi çıkarlarına da tehdit olarak görmüş, küresel çıkarları açısından Türkiye’nin rolünün farkına varmıştı. Bu anlamda, İngiltere’nin kolonyal çıkarlarını devam ettirebilmesi ve uluslararası anlamda dengenin sağlanabilmesi için Sovyetlerin durdurulması gerekiyordu. İngiliz devlet adamları, bunun yalnızca İngiltere’nin desteğiyle olamayacağını farkındaydı. Bu nedenle, bu kriz sırasında İngiltere önemli bir misyon daha üstlenmişti: ABD’yi olası bir savaş durumunda Türkiye’nin yanında yer alması için teşvik etmek. İngiliz yetkililer, ABD’nin rolünün ve Türkiye’nin Sovyetler karşısındaki konumunun Batı Bloğu’nun çıkarları açısından ne denli önemli olduğunu şu sözlerle ele alıyordu:

*“Moskova’nın Türkiye’yi savaş dışı yollarla kendi iradesine boyut eğdirme konusundaki girişimlerinin başarılı veya başarısız olması, esas olarak Yunanistan’daki gelişmelere ve Türk Hükümetinin Türk halkını birlik içinde tutma yeteneğine bağlıdır. Eğer Moskova propaganda tekniklerini değiştirmezse, birlik sağlamak çok daha kolay olacaktır, eğer değiştirirse de Türk Hükümeti yine çok dikkatli olmak zorunda kalacaktır. Yine, tüm olası ihtimallerde Türk Hükümetinin bizim desteğimize ve teşvik etmemize ihtiyacı vardır. İngiltere’nin Türkiye’ye yardım edecek gücü olduğu açıktır. Türkiye ise Türk-İngiliz ittifakına olan bağlılığını net olarak göstermeli ve bunu sürdürmelidir. Bu anlamda ABD’nin rolü de kritik bir öneme sahiptir. Nitekim Amerika’nın yaklaşmakta olan Missouri Zırhlısı da Amerikanın sadakatine ve Türkiye’ye verdiği öneme dair önemli bir gösterge olacaktır. Türkiye güney komşularıyla olan ilişkilerinde Sovyet nüfuzunu önlemek adına tutarlı bir duruş sergilemeye devam etmelidir. Bu bağlamda, Türkiye’nin örnek teşkil eden misyonu oldukça önemlidir.”*<sup>54</sup>

9 Nisan 1946 tarihine gelindiğinde, Sovyet yetkililerin taleplerini geri çektiklerini ve meselenin yatıştığını söylemek mümkündür. Nitekim Moskova’da temaslarda bulunan Selim Sarper’e göre, *“Rus yetkililer Türklerle ikili ilişkileri yeniden düzeltmek istiyor, fakat nereden başlayacaklarını bilmiyorlardı.”*<sup>55</sup>

Missouri Zırhlısı’nın Türkiye’ye destek ziyareti ve ABD’nin açıklamaları sonrasında kriz sona erdi. Rusya, Türkiye ile savaşmaktan kaçınmasa da ABD ve İngiltere’nin de içinde olduğu yeni bir dünya savaşını göze alamazdı. O tarihten sonra Rusya, Boğazlar meselesiyle toprak talebini bir daha gündeme getirmedi.<sup>56</sup>

## Sonuç

Sovyetlerin 1945’te Türkiye’den toprak ve üs talep etmesi İngiliz kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılandı ve savaş da dâhil olası bütün senaryolar karşısında Türkiye, Sovyet emperyalizmine dirinmesi hususunda cesaretlendirilmeye çalışıldı. İngiliz yetkililer, Sovyetlerin taleplerini geri çekmesini temenni ederken, aynı zamanda olası bir savaş senaryosunu da hesaplıyor, bunun için Türkiye’nin desteklenmesinin önemine dikkat çekiyordu. Bu anlamda, İngiliz kamuoyu, kendi çıkarlarını korumak amacıyla ABD ile birlikte hareket edilmesi gerektiği konusunda hemfikir idi. Kısacası, İngiliz yetkililer Sovyetlerin Türkiye ve Boğazlar üzerindeki emellerinin farkındaydı ve Sovyetleri durdurmak için ne gerekiyorsa yapmaya hazırdı. Her ne kadar savaş sonrası ekonomik, askeri ve politik anlamda yeni bir yapılanma dönemine girmiş, sömürgelerden çekilme süreci

<sup>52</sup> *The National Archives (TNA)*, Foreign Office (FO) 371/59242, File No:52/59242/R9186, 28/126/46 G, 21 Haziran 1946 (Ankara’daki İngiliz Büyükelçiliğinden İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen rapor)

<sup>53</sup> *TNA*, FO 371/ 59242, R10176/52/44, 9 Temmuz 1946, (İngiliz Büyükelçi David Kelly tarafından İngiltere’ye gönderilen şifreli telgraf).

<sup>54</sup> *TNA*, 371/59241, R5880/52/44, 16 Nisan 1946, A. H. Helms tarafından Bay Bevin’e gönderilen 16 Nisan 1946 tarihli telgraf).

<sup>55</sup> *TNA*, FO 371/59241, R5870/52/44, 9 Nisan 1946, (Moskova’da bulunan Frank Roberts tarafından Dışişleri Bakanlığı’nda Mr. Harter’s gönderilen telgraf).

<sup>56</sup> Bakınız: Cüneyt Akalın, “Missouri’nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 2003, s.1-13; Melek Tuğba Kocaman, Abdülkadir Gölcü, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Basının Yeri: Missouri Zırhlısı’nın Türkiye Ziyareti”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 35, Haziran 2021, ss.196-216.

başlamış ve “güneşin batmadığı imparatorluk” dönemi sona ermiş olsa da İngiltere’nin Orta Doğu ve Akdeniz’deki kolonyal çıkarlarından vazgeçmek niyetinde olmadığını söylemek mümkündür.

İngilizler, Sovyetlerin yayılcı politikasını, sadece Türkiye’nin değil, Batı’nın stratejik dengesinin de tehlikeye girdiği bir durum olarak değerlendirdi. Söz konusu kriz İngilizler tarafından Türkiye’yi yalnızlaştırma ve Türk-İngiliz ittifakını bozmaya yönelik hamleler olarak da yorumlandı. Yine, bu krizle Türkiye’nin bölgesel rolü de öne çıkmış, savunma kapasitesinin güçlendirilmesi ve ABD’nin desteğinin sağlanmasının ne denli kritik olduğu somut bir şekilde anlaşılmıştı. Sonuç olarak, Sovyetlerin taleplerinin geri çekilmesi, bölgedeki güç dinamiklerinin korunması ve Batı’nın stratejik üstünlüğünü sağlanması adına İngiltere bu süreçte önemli bir aktör olmuştur.

Söz konusu kriz, Türkiye’de Sovyet tehdidi algısını öyle bir noktaya taşıdı ki 1940’ların ikinci yarısı, 1950’ler ve sonrasında ABD ile yakın ilişkiler kurmak ve Batı Bloku’nda yer almak, partilerüstü bir politika olarak benimsendi ve Türkiye’nin dış politikasının temel taşları Sovyet tehdidinde göre kurgulandı. Nitekim bu krizin hemen ardından, 1946’da Truman Doktrini ve 1947’de Marshall Planı’ndan sonra Türkiye’nin 1952’de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) üye olması, Türkiye’nin Batı Bloku’ndaki yerini sağlamlaştırdı. Türkiye’nin yaşadığı bu kriz ve o dönemin şartları düşünüldüğünde, her ne kadar Sovyet nüfuzu tehdidi ortaya çıksa da Türkiye’nin Batı Bloku’ndaki yerini korumak için bu krizin altını çizdiği de görülmektedir. İngiliz kamuoyunun bu süreçteki abartılı tepkisi ve Sovyet karşıtı tutumu, Türkiye’nin Batı’da olmasının, İngiliz çıkarları bakımından ne denli önemli olduğunu açıkça göstermiştir. Bu anlamda, hem İngiltere hem de Türkiye’nin bu krizi gündemde tutmayı tercih ettiğini iddia etmek mümkündür.

İngiliz kamuoyunun abartılı tepkisi, Türkiye’nin Sovyet nüfuzuna girmesi ihtimalinden ziyade Türkiye’ye dünya siyasetinde denge oyunu oynatmamaya yönelik olarak da okunmalıdır. Zira, İngiliz basınındaki bu tepkisel tutum ve panik havası, Türkiye’nin uzun vadede çok yönlü bir diplomasi izlemesinden duyulan endişeyi de ifade etmektedir. Şöyle ki İngiliz çıkarlarının en çok bu denklem içerisinde zarar göreceği düşünülürse, İngiliz basınındaki bu değerlendirmelerin bu kaygıyla yapıldığı iddia edilebilir. Yine de İngilizlerin krizi büyüten ve Sovyetleri büyük bir tehdit olarak sınıflandıran yayın politikasının nispeten amacına ulaştığı iddia edilebilir. Zira, Soğuk Savaş’ın dinamikleri ve sonrasında Türkiye’nin Batı Bloku’nda yeri düşünüldüğünde, İngiliz kamuoyunun çabasının sonuç verdiğini söylemek mümkündür.

<b>Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement</b>	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
<b>Çıkar Çatışması/Conflict of Interest</b>	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

## KAYNAKÇA

### Arşivler

*Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*

*Foreign Relations of United States (FRUS)*

*Hansard İngiliz Parlamento Tutanakları*

*T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*

*The National Archives (TNA)*

### Resmî Yayınlar

*TBMM Tutanak Dergisi*

*TBMM Zabıt Ceridesi*

### Telif Eserler

Akalın, Cüneyt. “Missouri’nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 3 (2013).

Akşin, Aptülahaat. *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*.

Armaoğlu, Fahir. '20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Ataç, Kaan Kutlu. "Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13, 25 (2017): 182-212.

*Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge)*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Aydın, Cemil. *Sovyetler Birliği ve Türkiye: Jeopolitik ve Stratejik İlişkiler*. Kriter Yayınları, 2010.

Aydın, Cemil. *Türkiye ve İngiltere: Siyasi ve Ekonomik İlişkiler*. Yordam Kitap, 2009.

Bulut, Sedef. "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. Ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41 (2008): 35-61.

Bulut, Sedef, Öğreten, Ceyhan. "Türk-Sovyet İlişkilerinde Yol Ayrımı: 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktının İptali ve Amerikan Basını", *History Studies*. 11, 5 (2019): 1457-1489.

Buzan, Barry. Owens, Patricia. *Security Dynamics in the Middle East: Turkey-UK Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Deringil, Selim. *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. İletişim Yayınları, 2023.

Dokuyan, Sabit. "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri", *CTAD*, 9, 18 (2013): 119-135.

Erim, Sadi. *Sovyetler Birliği ve Türkiye 1945-1950*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001.

Erkin, Feridun Cemal. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara: Başnur Matbaası, 1968.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

Gürün, Kamuran. *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*. Ankara: TTK, 1991.

Hale, William. *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Routledge, 2000.

Harris, S. George. *Troubled Alliance (Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971)*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972.

Kalaycıoğlu, Ersin. *Türkiye'nin Dış Politikasında Değişim ve Süreklilik: 1945-1990*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Karaosmanoğlu, Ali. *İngiltere ve Türkiye: 1923-1950*. Belge Yayınları, 1990.

Kaya, Ayhan. *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1945*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Kırkpınar, Nurullah. "II. Dünya Savaşı'nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basınının Tutumu (1939-1945)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XVII, 34, (2017): 239-277.

Kocaman, Melek Tuğba, Gölcü, Abdülkadir. "Türkiye-ABD İlişkilerinde Basının Yeri: Missouri Zırhlısı'nın Türkiye Ziyareti, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 35 (2021): 196-216.

Köse, İsmail. "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74, 4 (2019): 1125-1148.

Kürkçüoğlu, Ömer. *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

McGhee, George. *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and Turkey's NATO Entry Contained Soviets*, Macmillan, 1990.

Özbudun, Ergun. Erim, Sadi. *Türk Dış Politikası ve İngiltere: 1945-1970*. İletişim Yayınları, 2002.

Peker, Süleyman. *Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş Yılları ve Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Sadak, Necmettin. "Turkey Faces the Soviets", *Foreign Affairs*, 27, 3, (1949): 449-461.

Saray, Mehmet. "Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Giriş", *III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

Sarınay, Yusuf. *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*. İstanbul: Boyun Matbaacılık, 1997.

Şimşek, Abdulazim. "Komünistin Eşkâli" *Türkiye'de Antikomünizm (1945-1971)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.



*Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946). Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973.*

Uzman, Nasrullah. "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", *Akademik Bakış*, 11, 22 (2018): 117-142.

**Sürelî Yayınlar**

*Coventry Evening Telegraph*

*Cumhuriyet*

*Daily Herald*

*Daily Mirror*

*Daily News (London)*

*Evening Sentinel*

*Gloucester Citizen*

*Halifax Evening Courier*

*Hull Daily Mail*

*Lancashire Evening Post*

*Leicester Evening Mail*

*Lincolnshire Echo*

*Liverpool Echo*

*Newcastle Journal*

*North Devon Journal*

*Nottingham Journal*

*Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette (Durham)*

*Tanin*

*Tewkesbury Register (Gloucestershire)*

*The Birmingham Post*

*The Daily Telegraph*

*The Evening Star*

*The Manchester Guardian*

*The Times*

*Totmorden&District News*

*Ulus*

*Vatan*

*Western Daily Press*

*Western Morning News*

*Yorkshire Evening Post*

EKLER

1. Newcastle Journal, 21 Aralık 1945, s.1.

**Newcastle Journal**  
North Mail  
A KEMSLEY NEWSPAPER

No. 31,030 FRIDAY, DECEMBER 21, 1945

**SOVIET DEMANDS LAND BACK FROM TURKEY**

**Orders worth a million for export**

**Fresh thorny topic for Moscow talks**

**THIS TOOK THE CAKE**

**£21 new**

By OUR BRITISH about Britain, to and cultural

This estim machinery re Council of the

It is publis machinery ant as a guide

**demand.**

Further repo published an re requirements as horticulture, d poultry, land dra transport.

The report of existing moneys 24 main types of together with list of usefulness of se

**A WHEEL'S THE WAY**

**SOVIET DEMANDS LAND BACK FROM TURKEY**

**Fresh thorny topic for Moscow talks**

A FRESH problem is looming up before the "Big Three" Foreign Secretaries in Moscow.

To the difficulty created by the autonomist movement in Persian territory adjoining Soviet Azerbaijan another has been added by claims of the Soviet republic of Georgia to adjoining Turkish territory.

Soviet newspapers and Moscow radio yesterday gave prominence to Georgian claims to this




2. The Times, 22 Aralık 1945, s.1.

From Our Own Correspondent

ANKARA, DEC. 20

During a discussion to-day by the Grand National Assembly of the budget of the Ministry of Foreign Affairs General Kiazım Karabekir, who was commander of the Turkish Army on the Caucasian front during the War of Independence, referring to the Treaty of Kars of 1921, expressed astonishment that the Soviet



Union should now claim the return of the districts of Kars and Ardahan, which had been ceded to Turkey amicably at a time when both the Soviet Union and Turkey were weak and were fighting for their independence.

The general added that if Russia insisted on these demands Turkey had no alternative but to fight.

3. *The Times*, 27 Aralık 1945, s.5

## TURKISH EYES ON MOSCOW

### REFASHIONING THE MONTREUX CONVENTION

#### FUTURE USE OF THE STRAITS

From Our Correspondent in Turkey

With the reopening of the question of future traffic through the Dardanelles, with an insurrectionary movement in Persia spreading to the region of Lake Urmia, near the Turkish eastern border, and Georgian spokesmen voicing large claims to Turkish territories, this country is passing consciously through a grave period in her history.

At his last monthly Press conference with the editors of Turkish newspapers, the Turkish Prime Minister, M. Shukru Sarajoglu, breaking a long official silence, surveyed the issue of the future régime of the Straits. He informed his listeners that on November 2 the American Ambassador, Mr. Edwin Wilson, in accordance with the decisions of the Potsdam Confer-

The Soviet Government has not approached the Turkish Government. It is generally assumed that the Soviet is that Russian demands regarding future Straits régime were communicated by Mr. Molotov to the Turkish Ambassador in Moscow last June, and that therefore, no need for further exchange of view. On the other hand the Turkish Government expects to be officially formed by the three Powers of their respective points of view before putting forward its own attitude. Something of a deadlock appears to have been reached, turning around the point whether Russian communication made privately to Turkey last June should or should not be considered as fulfilling the purpose of a decision taken at Potsdam. Behind the matter of form and procedure are seen divergences among the Powers on



in the world. For this purpose the United States Government put forward the following principles:—

1. The Straits should be open to merchantmen of all nations in time of war.
2. The Straits should be open to the transit of war vessels belonging to Black Sea Powers in all circumstances.
3. Passage through the Straits should be forbidden to war vessels belonging to other Powers, except with the consent of Black Sea Powers, or in execution of a mission under the authority of the United Nations.
4. Certain changes should be introduced to bring the new Convention up to date, like substituting the United Nations Organization for the League of Nations, and eliminating Japan from among the signatory Powers.